

Ифигенија Драганић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за историју
ifigenijadraganic@yahoo.com

Оригиналан научни рад
примљено: 15. јун 2012
прихваћено: 1. октобар 2012

ОДБРАНА ОД ОПТУЖБЕ ЗА УКИДАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ – ЛИСИЈИН ПОЛИТИЧКИ ПАМФЛЕТ ПРОТИВ КОЛЕКТИВНЕ КРИВИЦЕ*

Сажетак: У раду се анализира Лисијина беседа сачувана у његовом корпусу под бројем 25. Схваћена је као политички памфлет у ком Лисија на конкретном случају *докимасије* изражава протест против колективне кривице и указује на недостатке и злоупотребе демократских институција. Аутор рада је даје у првом српском преводу.

Кључне речи: докимасија, сикофангија, Тридесеторица, олигархија, аристократија, демократија, амнестија, Лисија, колективна кривица.

После рестаурације демократије у Атини 403. године пре нове ере, долазило је до великог броја суђења. Многе парнице су се односиле на тзв. парнице докимасије, односно преиспитивања потенцијалних кандидата за јавне функције да ли су се у свом до тадашњем јавном и приватном животу показали као честити грађани, чиме би могли да заслуже да добију неку јавну функцију. Чини се да је управо ова беседа једна од таквих.¹ Први део назива² беседе *δήμου καταλύσεως*

* Рад представља фазни резултат истраживања за два пројекта: *Војвођански простор у контексту европске историје* (бр. 177002) финансиран од стране Министарства просвете и науке Владе Републике Србије и *Средњовековна насеља на тлу Војводине. Историјски процеси и догађаји*, бр. Решења 114-451-2216/2011, који финансира Покрајински секретаријат за науку Владе Аутономне покрајине Војводине.

¹ Т. М. Murphy, *Lysias 25 and the Intractable Democratic Abuses*, *American Journal of Philology* 113, 1992, 543-558 сматра да није јер има бројне генерализације, те да припада некој врсти делиберативне, односно саветодавне беседе. Генерализације су својство саветодавних беседа, али ова беседа нема конкретан предмет саветовања, већ се фокусира на доказивање да тужени није учествовао у власти и злочинима Тридесеторице.

указује на то да се „кандидат“ оптужује за укидање демократског устава. Други део *ἀπολογία*, указује да је у питању одбрамбена беседа. Међутим, није реч о процесу који је везан за укидање демократије, већ, како је речено, за испитивања за потенцијалног архонта пред Хелијејом,³ што сведочи одељак 14: „...ако ми је било дозвољено да владам (sc. за време Тридесеторице), а нисам хтео, праведно је да ми сада укажете почести“ - *νὸνί τιμᾶσθαί.*⁴

Беседа није у целости сачувана.⁵ Већина научника претпоставља да је изговорена између 401. и 400. године пре н.е.,⁶ дакле, док су још биле свеже ране и сећања⁷ од страховладе Тридесеторице. У прилог томе да је реч о беседи за докимасију, сведочи и то да је докимасија управо уведена после рестаурације демократије у Атини 403. године пре н.е., као и само време изговарања беседе, што доказују речи оптуженог који се позива на амнестију.⁸

Идентитет личности која изговара ову беседу није познат. Из садржаја⁹ беседе се закључује да брањени припада умереној олигархијској струји, тј. да је присталица Тераменове политичке опције, и да је за време Тридесеторице¹⁰ остао у

² Наслов беседе не одговара у потпуности садржају: у беседи нико није оптужен за укидање демократије. Такође се не наводи ни казна за такву врсту злочина, што, такође, указује на то да је реч о процесу докимасије, за коју не постоје казне у случају губитка процеса. Лисија је написао веома много беседа за процесе докимасије в. Ифигенија Драганић, *Лисијина беседа Против Агората као историјски извор*, Истраживања 22, 2011, 52, белешка 36; Упор. S.C. Todd, *Lysias (Oratory of Classical Greece Vol 2*, ed. M. Gagarin), University of Texas Press, Austin 2000, 260; K. Dover, *Lysias and the Corpus Lysiacum*, Berkeley – Los Angeles 1968, 77.

³ Кандидати за архонте су двапут били испитивани, једном пред Већем, а други пут пред Хелијејом. Arist. *Ath. Pol.*, 55.2. Упор. S.C. Todd, *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1995, 285. Могће је да је због тога ова беседа имала друкчију форму, јер је кандидат већ једном изнео своју одбрану.

⁴ Марфи ипак полемиче са овим наводом сматрајући да ова беседа није могла бити изговорена у време демократије пред демократским институцијама и да је особа која се брани заправо персонификација једне атинске политичке фракције тзв. „људи из града“ Т. М. Murphy, *Lysias 25 and the Intractable Democratic Abuses*, 544.

⁵ Чини се да је ту чињеницу Марфи занемарио у својој поменутој анализи.

⁶ То се да закључити на основу одељка 9, који се односи на време после уједињења Атине и Елеусине 401/400. Године. Arist. *Ath. Pol.* 40.4, Упор. F. Blass, *Die attische Beredsamkeit I*, Leipzig 1887, 512; R. Rauchenstein, *Ausgewählte Reden des Lysias I*, Berlin 1848, 62; P. Cloché, *La restauration démocratique à Athènes en 403 avant J.-C.* Paris 1915, 389; Murphy, *Lysias* 25, 546.

⁷ О томе како су се Атињани сећали и осећали у вези са тим немилим догађајима говори студија Andrewa Wolperta, *Remembering Defeat: Civil War and Civic Memory in Ancient Athens*, која анализира „грађански дискурс“ атичких беседника 4. века пре нове ере. О овој Лисијиној беседи вид. стр. 113 и 114 et passim.

⁸ Амнестија је дефинисана изразом *ὀδ μνησικακίᾱς* И. Драганић, *Лисијина беседа Против Агората*, 51, бел. 31 односила се на питања која су се тичала повреде закона а не моралне одговорности.

⁹ Како је речено, беседа није сачувана у целости. Поред тога и неке реченице су непотупне и пресечене. Недостају неке стране из Палатинског манускрипта. В. Todd, *Lysias*, 260 и Introduction 5, n 1; Todd, *The Shape*, 285, M.L. Sosower, *Palatinus Graecus 88 and the Manuscript Tradition of Lysias*, Amsterdam 1987, 7-13

¹⁰ Интересантно је да су све Лисијине беседе које се односе на докимасију третирале случајеве односа клијената - тужилаца или тужених за време владавине Тридесеторице 404. године пре нове ере. Ифигенија Радловић, *Λόγοι δικαστικοί ρετορα Лисији као извор за историју Атине с краја V века пре нове ере* (магистарски рад), Филозофски факултет, Нови Сад 2005, 50-54, 80, 8; Упор. Todd, *Lysias*, 260.

Атини. Управо на ту чињеницу ослонио се тужилац да оспори право оптуженом да се кандидује за архонта.

На први поглед се чини чудним што се Лисија прихватио да напише беседу за једну овакву личност. Из беседе *Против Ератостена*, изнесене одмах по обнављању демократије у Атини, сазнајемо да Лисија сматра најгорим од свих олигархијских опција управо Тераменову захваљујући којој је и дошло да рушења демократије.¹¹ С друге стране, могуће је да је управо због беседе *Против Ератостена*, којом оптужује једног од носилаца власти Тридесеторије, Лисија и био изабран као најкомпетентнија личност да напише беседу *Одбрану од оптужбе за укидање демократије*, којом брани припадника аристократије, честитог човека, који није био умешан у злочине Тридесеторице, а који је, због њиховог злочиначог понашања, био сумњив новим демократским властима јер је за све време олигархије боравио у Атини. Како се може закључити из садржаја беседе, Лисија није то учинио само као професионални логограф,¹² да би зарадио, већ је то била и прилика да изнесе своја политичка размишљања у вези са пређашњим и тадашњим приликама у Атини.

Оптужба је сачињена на основу исказа сикофаната Епигена, Демофана и Клејстена.¹³ Њих тројица¹⁴ су већ били познати сикофанти.¹⁵ Епиген је вероватно иста личност коју помиње Лисија у фрагментарној беседи 35 (Theilheim), док је Клејстен (или Клејген)¹⁶ највероватније особа коју Аристофан исмева у више својих комедија.¹⁷ За Демофана није сасвим поуздано ко је.¹⁸ Како сведочи Лисија они су после успостављања демократије 410. године пре н.е., да би се материјално окористили лажно оптуживали своје суграђане за разна злодела, и добијали део новца од конфисковане имовине окривљених:

¹¹ Упор. И. Драганић, *Лисијина беседа Против Агората*, 45-46 и коришћену литературу у раду за ову проблематику.

¹² Логограф је овде у значењу *писца судских беседа за друге*.

¹³ Идентитет ових личности није до данас у потпуности утврђен. В. Todd, Lysias, 268, Ian Storey in Andreas Markantonatos, Bernhard Zimmermann (Eds.), *Crisis on Stage: Tragedy and Comedy in Late Fifth century Athens*, Boston/Berlin 2011, 312.

¹⁴ Да ли су они и били тужиоци, није сасвим јасно.

¹⁵ Марфијева анализа њиховог идентитета је прилично површна. Murphy, *Lysias* 25, 546.

¹⁶ Шварц је Клејстеново име преправио у Клејгена познатог такође из Аристофанових комедија (Ran.680ss, 714, 720ss, 1532). Edward Schwartz, *Quellenuntersuchungen zur griechischen Geschichte I*, Rheinisches Museum XLIV, 1889, 121, n. 1.

¹⁷ У *Ахарњанима* (Achar. 118), *Витезовима* (Eq.1374), *Облакњима* (Nub.355), *Зољама* (Vesp. 1187), *Птицама* (Av. 831), *Лисистрати* (Lys. 621 и 1092), *Тезмофоријаусама* (Thesm. 235, 574-664, 929), *Жабама* (Ran. 48, 57, 422- 426). Упор. Martin Ostwald, *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law. Law, Society, and Politics in the Fifth Century Athens*, Berkley 1986, 421. n. 37.

¹⁸ Упор. LGPN II, sv. Demophanes (1), Johannes Kirchner *Prosopographia Attica*, Berlin 1901-1903 (Demophanes 3651). Ипак, не можемо искључити ни могућност коју је предложио Шварца да се за Демофаново име код Лисије изврши емендација у Демофанта, као и за Клејстеново у Клејгена, те би стога ове особе могле бити исте оне личности које се јављају код Андокида (1.96) по којима је позната одлука *О ономе ко укине демократију*. Њих такође помиљу и Ликург у беседи *Против Леократа*, 127, Демостен *Против Лептина*, 159 и Ајсхин у беседи *Против Ктесифонта*, 109 и 120. Вид. белешку 16.

„Вреди да се сетите и стања после Четири стотине. Сигурно ћете добро разумети да оно што они (сикофанти) саветују, никада није било корисно за вас, док је ово што ја убеђујем увек било од користи за оба уређења. Свакако знате да су Епиген, Демофан и Клејстен у приватном животу искористили несрећу полиса, а да су у јавном животу били узрок великих несрећа. Чак су убедили неке од вас да осудите неколицину на смрт без суђења, да бесправно конфискујете имовину многих. Због њих сте друге грађане протерали и лишили их грађанских права. Они су, дакле, били такви да су ослобађали кривце узимајући за то новац, а оне који ништа нису скривили, слали су вама да их погубите. И на томе нису стали, све док нису довели полис у стање побуна и огромних несрећа, и, наравно, док од сиромаша нису постали богати...“ (25-26)

Изгледа да су са таквом праксом наставили и после друге рестаурације демократије 403. године пре нове ере. Сам Лисија је био веома разочаран таквим понашањем људи који су имали грађанска права, указујући и на честу појаву сикофанције која је демократији рушила углед и штетила народу: „због оних који клевету у демократији двапут је успостављена олигархија.“ (27). Сличних је погледа на однос сикофанције и демократије и Исократова изјава у беседи *О миру*, у којој каже: „...да престанемо да сматрамо да су демократе сикофанти...“¹⁹

Лисијина одбрана заснива се на чињеници да кандидат за архонта у периоду владавине Тридесеторице, иако присталица олигархије, није био члан владе, односно није био ни на каквом јавном положају за време њихове власти, као и то да ни на који начин није сарађивао с олигарсима. Знамо²⁰ да су после рушења првог олигархијског режима 410. године пре нове ере, неки грађани изгубили део грађанских права (атимија) због тога што су остали у Атини за време Четири стотине. Претпоставља се да су такве казне биле одређене у засебним парницама (κατά πρόσταξις) уколико је грађанин (ὁ βουλόμενος) био вољан да такве грађане пријави за атимију.²¹ Амнестијом из 403. године пре н.е., постигнуто је помирење између сукобљених страна у пређашњем грађанском сукобу. Вез обзира на политичко опредељење, „амнестијом су сви изгнани и с једне и друге стране, сви учесници сукоба били амнестирани за злочине, осим самих носилаца власти: Тридесеторице, Једанаесторице и Десеторице“.²² То што је Лисија као противник олигархије²³ био изабран да напише ову беседу у корист човека који је био за олигархијско уређење, доказује да Лисија није био заслепљен мржњом против олигарха уопште, већ је пре указивао на заблуде које су постојеле међу

¹⁹ *О Миру*, 133.

²⁰ And. 1. 75. Војници, рецимо, који су остали у граду за време владе Четири стотине, задржавали су сва права која су и остали грађани имали, али им није било дозвољено да говоре у Скупштини ни да постану чланови Већа. Они то нису смели, јер је постојала посебна наредба против њих.

²¹ Упор. М. Ostwald, *From Popular Sovereignty*, 422.

²² И. Драганић, *Лисијина беседа Против Агората*, 50 и 51 и белешке 25, 26 и 29.

²³ Лисија је у својим млађим данима био један од колониста Турија и тамо се активно бавио политиком „заступајући интересе атинске демократије“. И Драганић, *Погледи хеленских беседника на атинску демократију*, Античка култура, европско и српско наслеђе, Антика и савремени свет 4, Београд 2010, 188.

припадницима одређених политичких кругова и који су манипулисали таквим увреженим ставовима:

„...праштам вам, судије, што се подједнако љутите на све оне који су остали у граду...“ (1),

„Ако, пак, мисле да ће за све оно што су Тридесеторица радила у полису оптужити уопштено, држим их за слабе беседнике“ (2),

и

„...страшно је што злочини мањине постају заједнички за цео полис“ (19).

Лисија указује на непостојање колективног злочина и управо захтева да се казне починиоци злочина, односно људи који су директно били умешани у олигархијску власт. У беседи која нам је сачувена делимично тј. у 35 одељака, он чак на три места (4-6, 13, 15) захтева да се суди личностима на основу поступака. Као мајстор у сликању карактера,²⁴ он жели да подвуче разлику да је брањени честит човек аристократа по пореклу, да јесте присталица олигархије уопште, али не и уређења које су завела Тридесеторица. Овим Лисија жели да укаже да није сваки антидемократа „по природи“ и злочинац, већ да сваки грађанин може дати свој допринос за отаџбину без обзира на политичко опредељење. Наравно, овде, ипак, морамо имати у виду да је време изговарања ове беседе још увек осетљиво на термине *олигархија* и *Тридесеторица*, као и чињеницу да су антидемократске снаге стављене под јаку контролу. То је време када је демократија на свом врхунцу, у потпуности успостављена кроз законе и институције, али и када полако почиње њен историјски пад заједно с постепеним губитком моћи аристократије у активном политичком животу Атине.²⁵

Као и беседа *Против Агората* и беседа *Одбрана од оптужбе за укидање демократије* потврђује да су у време владавине и рушења олигархије постојале три истакнуте политичке струје: умерени олигарси „они из града“, екстремни олигарси „они из Елеусине“ и демократе „они из Пиреја“.²⁶ Међутим, говорећи о свим странама, Лисија се не заузима ни за једну страну искључиво, већ истиче да је било и мешања људи из сва три политичка тора. Он сасвим непристрасно и свесно каже да су се људи „пребацивали“ како би се спасли, кад би видели да им је положај угрожен, али и да је било честитих људи и међу присталицама олигархије, те да због тога треба да се казне кривци и клеветници ма којој страни припадали, а не оклеветани и честити људи. Он овде истиче да су најопаснији они што мењају мишљења и у демократији се предсатвљају као демократе а теже олигархији као Фриних, Пејсандар и Терамен. Лисија још мудро наглашава, не помињући имена (9), да су тадашњи демократски лидери, мислећи на Анита, Архина, Формисија и др. били у вези са рушиоцима демократије, и тиме поставља питање судијама, на који начин су онда они бољи од личности за коју је написао ову беседу. Такође је занимљива информација, коју сазнајемо из ове Лисијине беседе; наиме они што су

²⁴ И. Драганић, *Лисијина беседа Против Агората*, 44.

²⁵ Упор. Р. MacKendrick, *The Athenian Aristocracy 399-31 B.C.*, Published for Oberlin College by Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 1969, W. Eder, *Aristocrats and the Coming of Athenian Democracy*, *Democracy 2500?*, 1997, 106, 121; И. Драганић, *Слика Атине у Андокидовим беседама* (diss), Нови Сад 2009, 232-233,

²⁶ И. Драганић, *Лисијина беседа Против Агората*, 51.

успели да побегну из Атине после рушења демократије, као и људи који су већ били у изгнанству, имали су везе са људима из града. Овим Лисија жели да укаже на допринос и тих људи у рушењу власти Тридесеторице, међу којима је и његов клијент, јер су изгнани, захваљујући њима, могли да се обавесте да умерени олигарси дижу побуну против екстремних. Тиме су демократске снаге полако почињале своје припреме ради консолидовања својих присталица у намери да се поново успостави демократија у Атини:

„...када сте добијали обавештење да је три хиљаде²⁷ стало да се буну, а да су остали грађани протерани из града, да се Тридесеторица разилазе у мишљењу и да има више њих који су за вас страховали него оних који су били против вас...“

Стручњаци за реторику ову Лисијину беседу сврставају међу његове најбоље беседе. Стога све његове генерализације у овој беседи усмерене су заправо на супротстављање генерализација уопште. Он се залаже да се генерализације персонализују, односно да се личности поименце казне за злодела, а не да се кажњавају људи на основу свог мишљења. Он чак јасно на самом почетку каже да тужиоци знају ко су злочинци из тог страшног времена.²⁸ Морамо имати у виду да Лисија, који није био атински грађанин, већ метек, није имао прилике да се бави политиком у Атини. Стога је ова беседа свакако не само његова најбоља политичка беседа, већ и његов политички памфлет у ком је изражена и Лисијина политичка философија. Будући да није имао великог маневарског простора да изрази своја политичка размишљања, он у неколико наврата врло кратко (σύντομον) и јасно (σαφές) објашњава своје политичке погледе:

„...да вас обавестим, којим грађанима, по моме мишљењу, одговара да желе олигархију а којима демократију (7) ...ниједан човек није по природи олигарх или демократа, него да свако воли да се успостави оно политичко уређење, које му доноси корист... (8) ...њихове разлике (тј. разлике између демократа и олигарха) нису око политичког уређења, већ око користи свакога појединачно... (10) ...мислим да они који су у демократији били лишени својих права, пошто су судски одговарали, или су изгубили имовину или су претрпели неку другу сличну несрећу, природно је да они желе друго политичко уређење, надајући се да ће им промена донети неку корист; а они који су за народ учинили много добрих дела, а никада ниједно зло, они су више заслужили вашу захвалност него да одговарају за своја

²⁷ Тужени је по свему судећи припадао оном богатом слоју атинског грађанства које је било увршћено у списак Тридесеторице који су задржали своја грађанска права у време олигархије 404. године пре нове ере. Он заправо спада међу ону групацију која је по пореклу и богатству припадала традиционалним аристократама антидемократски настројеним али пасивним.

²⁸ Одмах на почетку владавине Тридесеторице састављен је списак метака који треба да се побију и да им се конфискује имовина. На том списку су се нашли Лисија и његов брат Полемарх. За тај конкретан злочин Лисија је тужио Ератостена, једног од Тридесеторице, што сазнајемо из његове беседе *Против Ератостена*. За време Тридесеторице побијено је преко 1500 Атињана по Аристотелу (*Ath. Pol.* 35.4) а по Исократу (7.67) више од 5000 је побегло и Атине. После толико побијених, осиромашених и унесрећених људи у Пелопонеском и грађанском рату, амнестија је представљала спасоносно решење за Атину. Непирјатељства и мржња тиме нису престала, али су била стављена под контролу. Ова беседа је сведочанство тога.

дела и није праведно да ви прихватате тужбе против њих, чак и ако сви они који управљају полисом тврде да су они олигарси.“ (11)

Лисија је успео да усклади своја политичка начела са клијентовом умереношћу, или боље реће пасивношћу и његовим друштвеним и политичким положајем. Готово преузете политичке ставове износи и Искрат у поменутој беседи *О миру* у којој каже „... да престанемо да сматрамо да су демократе сикофанти, а олигарси најбољи и најплеменитији међу људима, јер знамо да, по природи, нико није ништа од тога, а свако жели да се успостави онакво уређење у којем би имао почаст“.²⁹ При том Исократ разликује демократију, олигархију и монархију, а Лисија само демократију и олигархију. Колико ли се разликују ови кратки и практични политички памфлети од дубоког Платоновог философског разматрања³⁰ у *Држави*³¹ и *Законима*³² или, пак, Аристотеловог у *Политици*,³³ који на измаку једног времена говоре о најбољем политичком-државном уређењу?³⁴

ОДБРАНА ОД ОПТУЖБЕ ЗА УКИДАЊЕ ДЕМОКРАТИЈЕ³⁵

1. Праштам вам, судије, што се подједнако љутите на све оне који су остали у граду слушајући овакве³⁶ речи и сећајући се оног што се десило; чудим се, међутим, тужиоцима, који, занемарујући своје послове, воде бригу о туђим, иако добро знају и оне који нису извршили никакво злодело и оне који су се много огрешили и траже да извуку корист, или да вас убеди да о свима нама имате исто мишљење. 2. Ако, дакле, мисле да ће за све оно што су Тридесеторица радила у полису оптужити уопштено, држим их за слабе беседнике, јер нису изнели ни малецки део од онога што су починили; ако, пак, говоре као да ја имам неке везе с тиме, доказаћу да они о свему лажу, јер ја сам био управо онакав какав је и најбољи међу онима који су из Пиреја,³⁷ да је којим случајем остао у граду. 3. Стога, вас молим, судије, да не делите исто мишљење са клеветницима. Наиме, њихов задатак је да оптужују и оне који нису ниједно зло починили (јер би се из тога највише окористили), а ваш је да додељујете иста грађанска права³⁸ онима који нису ниједно зло починили; јер бисте тако могли да имате већи број савезника у садашњој

²⁹ Превод Ифигенија Драганић.

³⁰ Наравно, треба имати увиду да Лисија није био „философски неук“ с обзиром на то да је и сам био Сократов ученик и да се појављује као учесник дијалога у Платоновим списима (*Држава*).

³¹ Платон у Осмој књизи (545-546) разматра различита државана уређења: тимократију, демократију, тиранију и олигархију.

³² Leg. 832c.

³³ Нпр. одељак 1279 где расправља о различитим државним уређењима и њиховим девијацијама: политенја-демократија, краљевство-тиранида и аристократија-олигархија. Упор. I. Radulovic, *Citizenship in Ancient Greece – Athens and Sparta: Terms and Sources*, у S. G. Ellis, G. Halfdanarson, A. K. Isaacs (ed.) *Citizenship in Historical Perspective*, Pisa 2006, 26-27.

³⁴ Упор. И Драганић, *Погледи хеленских беседника на атинску демократију*, Античка култура, европско и српско наслеђе, Антика и савремени свет 4, Београд 2010, 193 б. 29; Ivan Jordović, *Aristotle on Extreme Tyranny and Extreme Democracy*, Historia. Zeitschrift für Alte Geschichte, Band 60, Heft 1, Stuttgart 2011, 36-64

³⁵ Превод И. Драганић.

³⁶ Вероватно речи тужилаца из оптужујуће беседе.

³⁷ Мисли на демократе.

³⁸ Односи се на закон о амнестији који је важио за све осим за саме тирание и њихове најближе помагаче.

политичкој ситуацији. **4.** Тражим, дакле, судије, ако докажем да нисам био крив ни за једно зло, него да сам учинио много добрих дела за полис и својим физичким деловањем и својом имовином, да ја од вас добијем оно на шта имају право не само они који су учинили добро, него и они који ништа лоше нису учинили. **5.** Стога, сматрам да је велики доказ то што, ако би тужиоци и могли да ме оптуже да сам ја лично извршио злочин, не би могли да ме оптуже за злочине Тридесеторице, нити би мислили да треба да оптужују друге за оно што су они починили, него би казнили оне који су учинили злочин; међутим, сада мисле да је срџба уперена против њих довољна да упропасти и оне који нису ниједно зло починили. **6.** А ја мислим да није праведно ни да, уколико би неки били заслужни за многа добра дела у полису, ви другима због тога укажете почаст и узвратите захвалност, нити је логично, ако су неки починили многа зла, да због тога буду осрамоћени и оптужени они који нису ништа против закона починили; уосталом, довољан је број непријатеља у полису и оних који мисле да ће бити од велике користи ако постоје људи неправедно оптужени. **7.** Покушаћу, дакле, да вас обавестим, којим грађанима, по моме мишљењу, одговара да желе олигархију а којима демократију. На основу тога ћете, свакако, и ви сазнати, а ја ћу се одбранити, доказујући да ни од онога што сам учинио за време демократије ни од онога што сам учинио за време олигархије, да ништа не показује да сам имао намеру да нанесем зло свом народу. **8.** Пре свега треба помислити да ниједан човек није по природи олигарх или демократа, него да свако воли да се успостави оно политичко уређење, које му доноси корист³⁹. Према томе, од вас највише зависи да што више људи жуди за овим садашњим стањем. Да је то тако, лако ћете сазнати по ономе што се раније десило. **9.** Замислите, дакле, судије, оне који су били на челу и једног и другог политичког уређења, колико су се пута променили. Зар се нису Фриних и Пејсандар и демагози који су с њима успоставили претходну олигархију, уплашивши се, пошто су се о вас много огрешили, зар се нису и многи од Четири стотине вратили заједно са онима из Пиреја, а неки од оних који су њих протерали нису ли сами одмах њима приступили? Постоје и неки који су уписани, а који су од оних у Елеусини што су, изашавши заједно са вама, опколили оне који су били с њима⁴⁰. **10.** Није, стога, тешко, судије, да схватите, да њихове разлике нису око политичког уређења, већ око користи свакога појединачно. Ви, дакле, треба у складу с тим да судите о грађанима, гледајући како су се бавили политиком за време демократије и испитујући да ли су имали неку корист када су се ствари промениле; тако бисте, свакако, образовали најправедније мишљење о њима. **11.** Ја, дакле, мислим да они који су у демократији били лишени својих права, пошто су судски одговарали, или су изгубили имовину или су претрпели неку другу сличну несрећу, природно је да они желе друго политичко уређење, надајући се да ће им промена донети неку корист; а они који су за народ учинили много добрих дела, а никада ниједно зло, они су више заслужили вашу захвалност него да одговарају за своја дела, и није праведно да ви прихватате тужбе против њих, чак и ако сви они који управљају полисом тврде да су они олигарси.

³⁹ Платон сматра да је најбоља она држава у којој управљају философи тј. они којима је по природи врлина мудрост, а да су браниоци они којима је по природи врлина срчаност, а произвођачи они којима је по природи врлина марљивост. Аритотел тврди да је човек по природи полисно биће, и даје објашњење какав је полис најбољи и које су његове политичке девијације, док Исократ и Лисија деле мишљење да човек по природи не припада ниједној политичкој струји, већ да се опредељује за ову или ону политичку опцију по користи коју му она доноси.

⁴⁰ По мировном уговору, део оних који су себи направили одступницу у Елеусини, придружили су се онима из Пиреја и заједно с њима су опколили Елеусину, ратујући против пређашњих савезника.

12. Мени се дакле, судије, ни у приватном ни у јавном животу није десило у то време никакво зло, због чега бих желео друго политичко уређење, како бих се ослободио садашњих невоља. Уосталом, пет сам пута прихватио тријерархију и четири пута сам учествовао у поморским биткама, многе сам доприносио дао за време рата⁴¹ а остале литургије сам обавио ни по чему горе од осталих грађана. **13.** За ово сам, дакле, потрошио више од онога него што је полис наложио, како бисте ви о мени имали боље мишљење и, ако би ми се икад догодила нека невоља, да се боље одбраним. То сам све изгубио за време олигархије; јер они нису сматрали да треба да изразе захвалност онима који су учинили неко добро за народ, него су одали почаст онима који су вама нанели највећа зла. Тога треба сви да се сетите и да не верујете њиховим речима, него по делима да гледате шта је свако учинио. **14.** Ја, дакле, судије, нисам учествовао ни у владавини Четири стотине и ко хоће од тужилаца нека дође да провери; заправо нико неће доказати да сам био булеута, када се успоставила власт Тридесеторице, нити сам био на челу неке власти. Свакако, ако ми је било дозвољено да владам, а нисам хтео, праведно је да ми сада укажете почаст; ако они који су тада могли, нису сматрали за право да ми дају неку јавну функцију, како бих јасније могао да докажем да тужиоци лажу ако не на овај начин?

15. Штавише, судије, вреди да донесете закључке и на основу мојих других дела. Јер ја сам се тако понашао у несрећама полиса да нико од вас не би претрпео ниједну невољу да су сви имали исто мишљење као и ја. Показаће се, дакле, да од мене за време олигархије нико није био ухапшен, нити је ико од мојих пријатеља био привилегован. **16.** (И за то се не треба чудити, јер у то време било је тешко учинити добро, а, ономе који је хтео, лако је било учинити зло). Дакле, неће се показати да сам неког од Атињана уврстио у списак⁴² ни да сам од некога добио спор арбитражом, ни да сам постао богатији због ваших невоља. Ако се, дакле, љутите на оне који су били узрок несрећа које су се догодиле, логично је да сматрате за боље оне који ништа нису згрешили. **17.** Свакако, судије, за себе сматрам да сам дао највећи доказ да сам веран демократији. Јер, ја, који у то време нисам ништа згрешио, упркос томе што ми је била дата тако велика власт, сада ћу заиста још јачом вољом желети да будем честит, добро знајући да ћу одмах бити кажњен, уколико начиним икакву неправду. И до краја остајем при истом мишљењу да у олигархији не жудим за туђим, а да у демократији радо своју имовину трошим на вас.

18. Сматрам, судије, да ви неправедно мрзите оне који у олигархији нису претрпели ниједно зло, док можете да се љутите на оне који су се огрешили о народ, и да не сматрате непријатељима оне који нису побегли, него оне који су вас протерали. А шта је с онима који су хтели да спасу своју имовину, а с оним који су одузели имовину другима, с онима који су учествовали у управи и онима који су остали у граду ради свог спасења и коначно с онима који су хтели да упропасте друге? Ако, пак, сматрате да треба да уништите оне које су они изоставили док су сејали зло, неће остати ниједан грађанин.

19. На основу тога, судије, треба да разматрате ствари. Јер сви добро знате да су у претходном демократском уређењу многи од оних који су се бавили управом полиса пљачкали јавну имовину, док су неки на вашу штету давали мито, а тужиоци су наговорили савезнике на побуну. И кад би Тридесеторица кажњавала само њих, и ви бисте их сматрали честитим људима; а сада, када траже да кажњавају народ за оно за шта су се они огрешили, љутите се, јер сматрате да је

⁴¹ Мисли на Пелопонески рат.

⁴² Када је успостављена олигархија, састављен је списак од 3000 пуноправних грађана, док су остали, некадашњи грађани морали да предају своје оружје и изгубе своја грађанска права.

страшно што злочини мањине постају заједнички за цео полис. **20.** Дакле, није достојно да се користите оним методама којим сте видели да су се користили они што су се огрешили, нити да чините оно што сте претрпели. А мислили сте да је неправедно то што сте претрпели? А када то другима чините, сматрате то праведним? Не, него сада када сте се вратили, да о нама имате исто мишљење које сте имали о себи када сте бежали? Од тога ћете највише слоге остварити, полис ће постати јачи, а и против непријатеља ћете изгласати најштетније одлуке (ако се тако будете питали).

21. Треба да се сетите, судије, и оног што се десило за време Тридесеторице, како би вас грешке непријатеља навеле да боље размислите о својим стварима. Наиме, када бисте чули да они у граду имају исто мишљење, имали бисте мало наде у повратак, сматрајући да је наша слога највеће зло за ваше бекство; **22.** међутим, када сте добијали обавештење да је три хиљаде стало да се буну, а да су остали грађани протерани из града, да се Тридесеторица разилазе у мишљењу и да има више њих који су се за вас страховали, него оних који су били против вас, тада сте очекивали да ћете се вратити и да ћете казнити непријатеље. Наиме, богове сте молили управо за оно што сте гледали да они чине, мислећи да ћете се пре спасти захваљујући искварености Тридесеторице него да ћете се вратити захваљујући снази избеглих. **23.** Треба, стога, судије, користећи претходне чињенице као примере, да размишљате о ономе што ће се десити у будућности, и да сматрате већим демократама оне који желе да сте сложни, и који остају верни заклетвама и уговорима,⁴³ сматрајући да је то најбољи спас за полис и највећа казна за непријатеља; наиме, њима ништа не би било теже од знања да ми, с једне стране, учествујемо у политици, а, с друге, да се грађани тако понашају као да се није међу њима догодио никакав злочин. **24.** Треба још знати, судије, да избегли желе да што већи број других грађана буде оклеветан и изгуби своја политичка права, надајући се да ће они који су од вас обесправљени бити њихови савезници, а прихватили би да се међу вама увећа број тужилаца и да имају велику моћ у полису; јер њихову злобу сматрају својим спасењем.

25. Вреди да се сетите и стања после Четири стотине. Свакако, добро ћете схватити да оно што они саветују, никада није било корисно за вас, док је ово што ја убеђујем увек било од користи за оба уређења. Свакако знате да су Епиген, Демофан и Клејстен у приватном животу искористили несрећу полиса, а да су у јавном животу били узрок великих несрећа. **26.** Чак су убедили неке од вас да осудите неколицину на смрт без суђења, да неправно конфискујете имовину многих, а друге грађане да протерате и да лишите грађанских права; били су, дакле, такви да су пуштали кривце узимајући за то новац, а оне који ништа нису скривили слали су вама да их погубите. И нису престајали, све док нису довели полис у стање побуна и огромних несрећа, и док они од сиромаша нису постали богати. **27.** Ви сте се, међутим, тако поставили да сте протеране прихватили, онима којим су била одузета грађанска права вратили сте, а осталима сте се заклели на слогу; и коначно радије бисте казнили клеветнике у демократији него оне што су били на власти у олигархији.⁴⁴ И с правом, судије, јер свима је већ јасно да се због оних који неправедно владају у олигархији ствара демократија, а због оних који клевету у демократији двапут је успостављена олигархија. **28.** Стога, не доликује да за саветнике често користите оне од којих, када сте им веровали, никада нисте имали корист. Треба, дакле, да мислите да су и они из Пиреја - који су имали највишу славу и били изложени највећим опасностима, и вама су често пружали највећа добра - наложили вашем народу да остане веран заклетвама и договорима, мислећи

⁴³ Мисли на амнестију.

⁴⁴ Мисли на Четири стотине.

да је то заштита за демократију, наима, да се онима који су остали у граду опрости за оно што је прошло, тако да би онима из Пиреја што дуже остала државна управа. **29.** И справом бисте ви веровали више овим него онима који су се захваљујући другима спасли када су били протерани, а вративши се покушавају да клеветују. Сматрам, судије, да су они из града, који имају исто мишљење као и ја, доказали какви су грађани и у олигархији и у демократији. **30.** Треба се чудити онима за оно што би урадили кад би их неко пустио да учествују у владавини Тридесеторице, овима који сада у демократији чине исте ствари које су чинили они, и брзо су од сиромашних постали богати и, мада имају многа овлашћења, ни за шта не полагају рачуне, и уместо слоге донели су сумњу међу њима, уместо мира изазвали су рат. Због таквих смо Хеленима постали непоздани. **31.** И мада су криви за ова зла и многа друга, и мада се уопште не разликују од Тридесеторице, осим што су они за време олигархије желели оно што и ови, а ови у демократији желе исто што су желели они, ипак мисле да тако лако могу да наносе штету коме год хоће, као да су други неправедни, а да су сами постали најбољи људи. **32.** (Међутим не треба да се чудимо њима, него вама, јер мислите да влада демократија, а дешава се оно што они хоће, и не кажњавају се они који су се огрешили о ваш народ, него они који им не дају своју имовину). И више би прихватили да је полис безначајан, него захваљујући другима да је велик и слободан, **33.** сматрајући да сада због опасности од оних из Пиреја могу да раде шта хоће и ако се ви касније спасете захваљујући другима, њих да оставите на миру, а они да постану моћнији. Дакле, сви подједнако постају препрека, ако се покаже да ви имате неку корист захваљујући другима. **34.** Ово је заиста свима лако да схвате ако желе, јер и сами не желе да се сакрију, него их је срамота да се покаже како су неморални, док ви једно видите и сами, а друго чујете од многих других.

И ми⁴⁵, судије, сматрамо да је праведно да ви останете при уговорима и заклетвама за све грађане. **35.** Ипак, ако видимо да се кажњавају они који су проузроковали несреће, праштамо сетивши се оног што се тада вама десило, али, ако се покаже да кажњавате оне који нису ништа згрешили, подједнако са онима који јесу, истом одлуком све нас на сумњу (sc. наводите)...

Извори и литература:

Извори:

- Андокид 1930: *Andocide, Discours*, Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'association Guillaume Budé, Paris.
- Аристофан 1907: *Aristophanes. Comoediae*, ed. F.W. Hall and W.M. Geldart, Oxford: Clarendon Press.
- Аристотел 1920: *Athenaion Politeia*, ed. Kenyon, Oxford.
- Аристотел 1957: *Aristotle. Politica* ed. W. D. Ross, Aristotle's. Oxford: Clarendon Press.
- Исократ 1992: *Ισοκράτης, Άπαντα, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Βασίλιος Μανδிலάρας*, τόμος 4, Αθήνα: Κάκτος.
- Лисија 1993: *Λυσίας, Άπαντα, Εισαγωγή, μετάφραση, σχόλια Γεώργιος Κ. Κυριαζής*, τόμος Α', Β', Αθήνα: Κάκτος
- Лисија 1999: *Lysias, Discourse*, Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'association Guillaume Budé, texte établi et traduit par Louis Gernet, Marcel Bizos, Paris: Les Belles Lettres.

⁴⁵ Зака сматра да овим речима почиње завршна реч ове беседе у којој мора да је био резиме Лисијиног политичког мишљења А. I. Zakas, *Λυσίου λόγοι και αποσπάσματα II*, Αθήνα 1910, 509.

Ксенофонт 1900 (repr. 1968): Xenophon. Xenophontis opera omnia, vol. 1. Oxford: Clarendon Press.

Платон 1921: Plato, *Oeuvres*, Collection des Universités de France, publiée sous le patronage de l'association Guillaume Budé, Paris: Les Belles Lettres.

Литература:

Blass, F., *Die attische Beredsamkeit I*, Leipzig 1887,

Cloché, P., *La restauration démocratique à Athènes en 403 avant J.-C.* Paris 1915;

Dover, K. J., *Lysias and the Corpus Lysiacum*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles, 1968,

Драганић, И., *Погледи хеленских беседника на атинску демократију*, Античка култура, европско и српско наслеђе, Антика и савремени свет 4, Београд 2010,

Драганић, И., *Слика Атине у Андокидовим беседама* (diss), Нови Сад 2009,

Драганић, И., *Лусијина беседа Против Агората као историјски извор*, Истраживања 22, 2011,

Eder, W., *Aristocrats and the Coming of Athenian Democracy*, Democracy 2500?, (eds I. Morris, K. Raaflaub) 1997, 105-141.

Jordovi , I., *Aristotle on Extreme Tyranny and Extreme Democracy*, Historia. Zeitschrift f r Alte Geschichte, Band 60, Heft 1, Stuttgart 2011, 36-64,

MacKendrick, P., *The Athenian Aristocracy 399-31 B.C.*, Published for Oberlin College by Harvard University Press, Cambridge Massachusetts, 1969,

Murphy, T. M., *Lysias 25 and the Intractable Democratic Abuses*, American Journal of Philology 113, 1992, 543-558,

Osborne M. J. and Byrne S. G. (eds), *A Lexicon of Greek Personal Names, Volume II, Attica*. Oxford, Clarendon Press, 1994.= LGPN II,

Ostwald, M., *From Popular Sovereignty to the Sovereignty of Law. Law, Society, and Politics in the Fifth Century Athens*, Berkley, 1986,

Радуловић, И., *Λόγοι δικάστικοί ρετορα Лусији као извор за историју Атине с краја V века пре нове ере* (магистарски рад), Филозофски факултет, Нови Сад 2005,

Radulovic, I., *Citizenship in Ancient Greece – Athens and Sparta: Terms and Sources*, у S. G. Ellis, G. Halfdanarson, A. K. Isaacs (ed.) *Citizenship in Historical Perspective*, Pisa: Pisa University Press, 2006, 25-35,

Rauchenstein, R., *Ausgew lte Reden des Lysias I*, Berlin 1848,

Schwartz, E., *Quellenuntersuchungen zur griechischen Geschichte I*, Rheinisches Museum XLIV, 1889, 104-126,

Sosower, M.L., *Palatinus Graecus 88 and the Manuscript Tradition of Lysias*, Amsterdam 1987,

Storey, I., in Andreas Markantonatos, Bernhard Zimmermann (Eds.), *Crisis on Stage: Tragedy and Comedy in Late Fifth century Athens*, Boston/Berlin 2011,

Todd, S.C., *The Shape of Athenian Law*, Oxford 1995,

Todd, S.C., *Lysias* (Oratory of Classical Greece Vol. 2, ed. M. Gagarin), University of Texas Press, Austin 2000,

Wolpert, A., *Remembering Defeat. Civil War and Civic Memory in Ancient Athens*, Baltimore 2002,

Zakas, A.I., *Λυσίου λόγοι και αποσπάσματα II* (Lysiou logoi kai apospasmata II), Athens 1910.

IFIGENIJA DRAGANIĆ

**ON A CHARGE OF OVERTHROWING THE DEMOCRACY –
LYSIAS’S POLITICAL PAMPHLET
AGAINST THE COLLECTIVE GUILT**

Summary

The author of the paper analyzes Lysias’s speech 25 of the *Corpus Lysiacum*. The speech is understood as Lysias’s political pamphlet in which he, as the writer of the speech for the procedure of *dokimasia*, expresses his protest against the collective guilt, pointing out deficiencies and abuses of democratic institutions. The paper is supported by the author’s translation of Lysias’s 25 which is the first translation from Greek into Serbian.

Keywords: dokimasia, sycophancy, Thirty, oligarchy, aristocracy, democracy, amnesty, Lysias, collective guilt.